AUI, secțiunea III e, Lingvistică, tomul LX, 2014

Note lexicale pe marginea *Parimiilor preste an* (Iaşi, 1683)

Mădălina Ungureanu
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi

Parimiile preste an (1683) appartenant au métropolite moldave Dosoftei est la seule traduction imprimée en roumain d'un *prophetologion*, texte liturgique qui n'est plus utilisé dans le rituel orthodoxe. Vu que Dosoftei est connu pour la grande influence que ses écrits ont eue sur la langue roumaine littéraire, notre démarche a pour but, d'une part, l'identification des mots empruntés par lui au grec, slavon et latin, des langues jouissant d'un grand prestige à l'époque, des mots tirés de la langue populaire et, d'autre part, l'analyse du traitement de ces emprunts dans les dictionnaires de la langue roumaine.

1. Alcătuit în perioada secolelor al VII-lea – al VIII-lea la Constantinopol (Hoeg/Zuntz 1937: 221), *Prophetologion*-ul reprezenta o culegere de pericope veterotestamentare (mai ales din cărțile profeților, dar nu numai) destinate lecturii în biserică, în timpul slujbei Vecerniei. Cea mai mare parte a sa este dedicată sărbătorilor mobile ale anului (perioada postului dinaintea Paştelui şi perioada de după Paşte, pînă la Rusalii); în afară de aceasta, culegerea mai cuprindea lecturile destinate Vecerniei de la sărbătorile fixe. Specialiştii au remarcat, în manuscrisele greceşti ale acestei cărți de cult, gradul mare de uniformitate la nivelul structurii şi al conținutului[1]. După secolul al XVI-lea, această carte a încetat să mai fie copiată fiindcă lecturile veterotestamentare au fost incluse în alte cărți liturgice (triod, penticostar, minei).

Nu există date certe nici despre momentul primei traduceri în limba slavonă; se presupune că aceasta a fost efectuată în timpul lui Chiril şi Metodiu. Cele mai vechi manuscrise slavoneşti ale parimiarului (în limba slavonă, această culegere de pericope veterotestamentare a fost numită *parimejnik*) păstrate pînă astăzi datează din secolul al XII-lea; în secolul al XIX-lea se tipăreşte o ediție la Sankt Petersburg (*Parimijnik: siest sobranie parimii na vse leto*) şi tot atunci începe tipărirea unei ediții în mai multe volume, avînd ca text de referință un manuscris slavon din secolele al XII-lea – al XIII-lea, codicele Grigorovichev (Moscova, 1894-1904) (Miller 2010: 64; Thomson 1998: 721). Începînd cu secolele al X-lea – al XIII-lea, fragmentele din Vechiul Testament destinate lecturii în timpul

[1] Alți specialişti susțin că uniformitatea manuscriselor greceşti trebuie pusă pe seama existenței unei versiuni mult mai vechi a acestei cărți, chiar dinaintea secolului al IV-lea (*cf*. Miller 2010: 55-77).

BDD-A7011 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:47 UTC)

Vecerniei au început să fie incluse în triod, minei şi penticostar, ceea ce a făcut ca parimiarul să nu mai fie utilizat şi să nu mai fie copiat după secolul al XVI-lea (Thomson 1998: 727-728). În acelaşi timp, ca şi în cazul textelor bizantine, comparația a demonstrat constituirea, de-a lungul secolelor, a unei tradiții a parimiarului slavon, prin caracterul unitar al textelor, în ciuda revizuirii lor succesive sau a copierii fragmentare.

În spațiul de limbă română, singura ediție tipărită a acestei cărți de cult îi aparține lui Dosoftei (Iaşi, 1683); în afară de aceasta, s-a păstrat un mic număr de manuscrise care conțin traduceri ale parimiilor; deşi ulterioare parimiarului lui Dosoftei, ele nu reprezintă copii ale acestuia, ci traduceri independente. În afară de cele semnalate de G. Ştrempel, a mai fost descoperit un manuscris, la Biserica „Sfîntul Nicolae" din Şcheii Braşovului, care conține parimiile Postului Mare (un parimiar incomplet, aşadar), despre care editorul său susține, fără argumente convingătoare, că ar data de la mijlocul secolului al XVI-lea[2].

Aşadar, singurul *prophetologion*[3] tipărit din cultura română (şi, se pare, singurul tipărit în întreg spațiul ortodox înainte de epoca modernă) îi aparține lui Dosoftei şi se înscrie în programul de traducere a cărților de cult în limba română pe care îl inițiase mitropolitul moldovean. Conținutul complet al primei pagini este: *Parimiile preste an, tipărite cu porunca măriii sale prealuminatului întru Iisus Hristos Ioan Duca Voevoda, cu mila lui Dumnădzău Domn Țărîi Moldovei şi Ucrainei, cu posluşaniia smeritului Dosoftei Mitropolitul, în tiparnița țărîi, ce ne-au dăruit svinția sa părintele nostru fericit Ioachim, patriarhul de slăvita Patrierşiia a Moscului, milostivul Dumnădzău să-l blagoslovască. Vă leat 7191, measeț octomvrie, 7 dni*.

Dosoftei este cunoscut ca înnoitor al limbii române la nivelul lexicului, iar această tendință este vizibilă şi în Parimiar. În *Dicționarul limbii române*, însă, Parimiarul este valorificat indirect, prin fragmentele reproduse de Moses Gaster în *Chrestomatie română* sau prin exemple preluate din *Etymologicum Magnum Romaniae*. Studiile asupra lexicului *Parimiilor preste an* au urmărit, pînă acum, identificarea termenilor absenți din dicționarele limbii române; în general, a fost remarcată de către specialişti inventivitatea lexicală ce caracterizează ansamblul

[2] Pentru o prezentare sintetică a parimiarelor româneşti, vezi Eugen Pavel, *Glose filologice privitoare la versiunile Parimiarului*, în Pavel 2012: 49-57.

[3] Dosoftei nu mărturiseşte sursa traducerii sale (greacă sau slavonă); totuşi, el foloseşte, într-un titlu intern, termenul *profitologhion*, ca în tradiția grecească, nu *parimiar*, ca în cea slavonă: „Profitologhion, adecă parimiile şi prorocestviile preste an ce să citesc în svînta besearică". Oricare ar fi fost sursa, Dosoftei o depăşeşte, parimiarul său constituind, de fapt, un colaj de texte: pericopelor biblice propriu-zise li se adaugă imnuri, comentarii originale pe marginea acestora, versuri, traduceri sau prelucrări ale unor fragmente de scrieri oraculare. Pentru prezentarea conținutului parimiarului lui Dosoftei, vezi introducerea la Dosoftei, Par.

BDD-A7011 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:47 UTC)

scrierilor mitropolitului, manifestată, pe de o parte, prin împrumuturi şi, pe de alta, prin formaţii pe terenul limbii române.

În cele ce urmează, ne-am oprit asupra modalităţilor în care dicţionarele limbii române se raportează la *Parimiile preste an*, urmărind categoria împrumuturilor[4]. Am avut în vedere situaţiile relevante: termeni neînregistraţi în dicţionare şi termeni a căror prezenţă în Parimiar reprezintă şi prima lor atestare în limba română literară, modificînd-o, eventual, pe cea indicată de dicţionare.

2. Dicţionarele limbii române trimit la lucrările lui Dosoftei pentru indicarea primelor atestări pentru numeroşi termeni împrumutaţi, în primul rînd, din slavonă, dar şi din neogreacă, maghiară sau limbile slave moderne. Este vorba, desigur, de împrumuturi livreşti, din lexicul scrierilor de factură religioasă.

Astfel, pentru *inoplemenic* ‘(om) de neam străin’, cu patru ocurenţe în *Parimii* („Nu vă veselireţ, toţ inoplemenicii, că s-au sfărîmat giugul celuia ce vă dezmierda pre voi”, II 33^{v5}; „Şi vor veni cei de altă rudă de vor paşte oile tale şi inoplemenicii, plugari şi vieri voă”, IV 1^{v}), din slavonul ***иноплеменьникъ*** ‘de neam străin’ (DA, Tiktin[3], s.v.), *Dicţionarul Academiei* indică atestări numai din textele lui Dosoftei, începînd cu *Psaltirea în versuri*. O altă modalitate folosită de Dosoftei pentru lexicalizarea conceptului ‘străin’ este calcul: *de strein neam* (I 6^{r}), *de alt neam* (III 50^{r}).

Tot din slavonă (***архистратигъ***, din gr. *ἀρχιστράτηγος* ‘exercitus imperator’) este împrumutat substantivul *arhistratig* ‘căpetenie de oaste’: „Eu-s arhistratig puterii Domnului”; „Şi dzîsă arhistratigul Domnului cătră Iisus” (III 53^{v}). După Tiktin[3], s.v., termenul este atestat pentru prima dată în 1679, în Dosoftei, D.L.

Substantivul *idoloslujitel* ‘idolatru’ („Dumnădzău va slobodzî asupră-le din ceri iarbă pucioasă cu foc şi va arde oamenii cei răi şi spurcaţ şi idoloslujiteli”, III 134^{r}), din slavonul ***идолослужители*** (*cf*. Munteanu 1995: 111), apare în DA doar cu trimitere la *Molitvenicul* lui Dosoftei.

Pentru substantivul *pleamă* ‘neam, seminţie, familie’ („Întoarce pentru şerbii tăi, pentru plemile moşteniii tale, IV 7^{r}; „Drept aceaea din Rosiia poţ a mearge în soartea lui Sim, iară pre Dvina la vareaş şi din varej la Rîm şi la plemea lui Ham”, IV 19^{r}), din slavonul ***племе*** (*cf*. DLR; Şerban 1997: 345), şi verbul *zămori* ‘a slăbi, a lăsa să piară de foame’ („Nu zămoreaşte Domnul sufletul direptului”, II 30^{r}), din

[4] Pentru prezentarea creaţiilor lexicale prin procedeul derivării, vezi Ungureanu 2013: 738-744.

[5] Numerotarea filelor Parimiarului cuprinde patru părţi: primele 7 file sunt nenumerotate; urmează o porţiune de 38 de file, numerotate cu 1-38; după aceasta, numerotarea se reia de la 1 până la 139^{v} (unde se termină prima parte a parimiarului, cea mai întinsă, consacrată perioadei sărbătorilor mobile ale anului); apoi, numerotarea este reluată de la 1 la 56^{v} (secţiune destinată sărbătorilor cu dată fixă). Pentru a facilita accesul la text, am numerotat fiecare dintre aceste părţi cu o cifră romană (I-IV), urmată de numărul filei la care se face trimitere.

BDD-A7011 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:47 UTC)

slavonul *замо́рити* ‘occidere’ (Tiktin[3], s.v.), dicționarele indică, drept prime atestări, tot lucrările lui Dosoftei (Parimiarul şi *Viața şi petreacerea svinților*).

Din neogreacă mitropolitul împrumută termeni abstracți din sfera laică a vieții spirituale. Aşa sînt *ipocrisie* ‘prefăcătorie, fățărnicie’, din ngr. *ὑποχρισία* („Lepădînd dară toată răutatea şi tot vicleşugul şi ipocrisiile şi zavistiile”, IV 15[r]), şi *ipocrit* ‘prefăcut, fățarnic’, din ngr. *ὑποχρῑτής* („Ipocriții ce să arată din gură smeareni, iară din inemă sămeț”, III 82[v]), pentru care DA indică doar atestări din secolul al XIX-lea, iar Tiktin[3] – *Parimiile*. Tot în lucrările lui Dosoftei este întîlnit pentru prima dată, conform dicționarelor, substantivul *musichíe* ‘muzică; instrument muzical’, din ngr. *μουσιχή* („Cine nu să va-nchina cu fața pănă la pămînt naintea icoanei cînd va audzî trîmbitele şi musichiia”, III 91[v]), pentru care DA indică prima atestare în *Viața şi petreacerea svinților*, iar Tiktin[3] pe cea din *Parimii*.

În Parimiar se întîlneşte şi forma *muzícă* (cu varianta *musícă*), din lat. *musica* ‘melodie, cîntec; instrument muzical (în general)’: „Domnul nostru Hristos cu glas de trîmbițe şi de musică îngerească s-au suit” (III 92v); „În ce ceas veț audzî glasul de trîmbiță, de surlă şi ceateră, samvică şi de simfonie şi de tot fealiul de muzică” (III 62[v], în Daniel 3:5), cu primă atestare în traducerea *Istoriilor* lui Herodot (lucrare atribuită lui Nicolae Milescu, păstrată într-o copie din 1816). Termenul *muzică*/*musícă*, cu sensul ‘instrument muzical’, este utilizat şi în traducerea Vechiului Testament realizată de Nicolae Milescu şi despre care acelaşi N.A. Ursu spune că ar fi fost revizuită de Dosoftei: „Şi să dăsfăta cu musícuri şi cu bucurie dzile 7” (1 Esdra 4:63); „Şi au stătut preoții împodobiți cu musíci şi trîmbițe” (1 Esdra 5:81); „Grăiaşte, bătrîne, pentru că să cade ție întru chiară ştiință, şi să nu conteneşti musícele” (Sirah 32:4; BIBL.1688: *muzícile*); „Întru toată gura ca miarea să va îndulci şi ca musícele întru ospățul de vin” (Sirah 49:2); „şi mirele au ieşit şi priatenii lui şi frații lui întru tîmpinarea lor cu tîmpene şi cu musícuri şi cu arme multe” (1 Macabei 9:39); „Şi să mută nunta spre plîngere şi glasul musícelor spre jale” (1 Macabei 9:41); în toate aceste cazuri, termenul grecesc echivalat este *μουσικός, -ή, -όν*[6].

Cu etimologie multiplă (gr. ρητόριχος, lat. *rhetoricus*) este împrumutul *retoric* ‘retor’ („Iară atunci să feaceră [apostolii] mai presus de toț retoricii”, III 118[r]), pentru care în DLR găsim atestări din secolul al XVIII-lea.

[6] În contextele din Daniel (3:5.7 etc.), însă, în Ms. 45, *μουσικῶν*, formă de genitiv plural de la *μουσικός, -ή, -όν*, este tradus prin *cîntăreți* (acolo unde la Dosoftei este *musică*): „Întru care ceas veți audzi glasul trîmbiței, muscalului şi alăutei, samvíchei şi canonului, tocmala glasului şi tot neamul de cîntăreți, căzînd închinați-vă chipului celui de aur căruia au pus Navuhodonósor împăratul”, preluat şi în BIBL.1688; termenul grecesc are atît sensurile ‘muzică’, ‘instrument muzical’, actualizate în *Septuaginta* (*cf.* Muraoka, s.v.), cît şi pe cel de ‘cîntăreț’ din textele autorilor antici (*cf.* LSJ, s.v.).

BDD-A7011 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:47 UTC)

Împrumuturi savante din latină în Parimiarul lui Dosoftei sînt *ghigant* ‘uriaş’ lat. *gigas, -ntis*: „Omul ce rătăceaşte din calea învăţăturii în ceată de ghiganţ va găzdălui” (III 20^{v}) şi *poetíc* ‘poet, creator, autor’ din lat. *poeticus*: „O, Hristoase, dzîce poeticul” (III 97^{r}); „Aceasta o cîntă poeticul, adecă tvoreţul” (III 76^{v}), (cf. DLR; v. şi Munteanu 1995: 111).

La acestea adăugăm trei cazuri aparte, ale unor termeni pentru care dicţionarele de pînă acum indică drept primă atestare BIBL.1688; i-am întîlnit în *Parimii*, dar şi în Ms. 45 (de unde au fost preluaţi în Biblia de la Bucureşti):

păpădíe, s.f. ‘*Taraxacum officinalis*’: „Adzîme cu păpădii s-or mînca” (III 51^{r}); „Şi vor mînca cărnile acealea fripte la foc şi adzîme cu păpădii s-or mînca (III 51^{r}). Etimologie: din ngr. *παπαδιά* ‘Frau eines Priesters’ (Şerban 1997: 345).

pleástru, s.m. ‘pastă medicinală care se aplică pe o parte a corpului; cataplasmă’: „Nu-i pleastru a pune, nice oloi, nice legături” (II 1^{v}). Etimologie: din ngr. *μπλάστρι* (Şerban 1997: 350). În Ms. 45 apare cu forma *blastru* (Isaia 38:21).

tígvă, s.f. ‘plantă erbacee agăţătoare’: „Şi porunci Dumnădzău tigvei şi crescu de să sui deasupra capului lui Iona să-i ţîie umbră de cătră nevoia lui” (III 53^{r}). Etimologie: din bg., ucr. *миква*.

3. Am consemnat, de asemenea, un număr destul de mare de termeni neînregistraţi în dicţionare, unii dintre ei discutaţi în lucrările dedicate lexicului scrierilor lui Dosoftei (Munteanu 1995, Şerban 1997), alţii inediţi. Este vorba, desigur, de termeni culţi, împrumutaţi din slavonă şi greacă.

Substantivul *peuc* ‘pin’ („Slava Livanului cătră tine veni-va, în chiparis şi peuc şi chedru depreună, să proslăvească locul cel svînt al mieu”, III 50^{r}), care nu apare nici în dicţionare, nici în lucrările consacrate lexicului din scrierile lui Dosoftei, se regăseşte şi în Ms. 45 cu trei ocurenţe (p. 288, 289, 362), de două ori glosat marginal prin *pin*, ceea ce arată că nu era o prezenţă obişnuită în textele epocii (lucru explicabil, de altfel, şi prin faptul că este prezent în texte veterotestamentare, a căror primă versiune în română nu este mai veche de scrierile menţionate). Etimologie: din gr. *πεύκη* ‘pine’ (Muraoka, s.v.[7]). În Parimiar mai apare şi dubletul acestuia, *pevg*, de origine slavonă (***певгъ*** ‘*πεύκη*, pinus’ (Miklosich, s. v.): „Şi slava Livánului la tine va veni, cu chiparis şi pevg şi cu chedru depreună” (IV 4^{r}; IV 44^{r}), transpunînd acelaşi pasaj din Isaia 60:13. În schimb, Ms. 4389 BAR, traducere după original slavon, conţine numai forma *pevc*, glosată, la Isaia 60:13, prin *molitvu*, sub influenţa versiunii lui Nicolae Milescu (Ms. 45).

Substantivul *pard* ‘leopard’: „Atuncea împreună să va paşte lupul cu cîrlanii şi pardul împreună va odihni cu iedul” (IV 28^{v}) nu apare în DLR. Felicia Şerban

[7] În schimb, în contextul Isaia 60:13, gr. *πεύκη* este echivalat, în Ms. 45, prin *molidvu*.

BDD-A7011 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:47 UTC)

(1997: 337) indică drept etimon gr. *πάρδος*, dar alte etimoane posibile sînt slavonul ***паръдъ*** şi latinescul *pardus*.

În ceea ce priveşte substantivul *prosopoporían*: „Aicea aduce din cuvintele proorocului Isaiei poeticul şi face un feali de înfăţărare, prosopoporian" (III 87^{v}), nu mai este vorba despre un împrumut contextual, ca în celelalte cazuri, fiindcă el se regăseşte într-unul dintre fragmentele originale în care mitropolitul comentează versurile unui imn. Termenul, cu etimon grecesc sau latin (gr. *προσωποποιία* 'I. dramatization, the putting of speeches into the mouth of characters; II. the putting of imaginary speeches into one's own or another's mouth', LSJ, s. v.; lat. *prosopopoeia* 'a speech composed and delivered in the character of another person, impersonation', OLD, s.v.; sensul indicat de Şerban 1997: 344: 'figură de stil prin care autorul face să vorbească o persoană absentă' este oarecum inexact), nu apare în dicţionarele consultate; astăzi, rom. *prozopopee* provine din fr. *prosopopée*. Mai dificil de explicat este prezenţa lui *r* în forma de la Dosoftei; este vorba sau de o greşeală de tipar, sau de o contaminare cu vreun alt termen grecesc.

Împrumuturi contextuale din greacă sînt substantivele *olocárpomă* (din gr. *ὁλοχάρπωμα* 'whole burnt-offering') şi *olocaftomátă* (din *ὁλοξαύτωμα*, *-ατος* 'burnt-offering', LSJ, s.v.), ambele cu sensul 'jertfă prin ardere totală': „Şi cădzu foc din ceriu şi mîncă jărtvele olocaftomatelor" (IV 38^{r}); „Şi mearse Avraam şi luă berbeacele şi l-au rădicat în olocarpomă pentru Isaac" (III 59^{r}); pentru cel de-al doilea este posibil şi un etimon slavon, ***олокавътоматъ*** (Munteanu 1995: 69). Cu acelaşi sens apare în text adjectivul *olocávstă*, pentru care mai plauzibil este etimonul slavon (***олокавътось***) decît cel grecesc (*ὁλοκάυτος*): „Şi cădzu foc de la Domnul din ceriu şi mîncă olocavsta jărtvă" (IV 51^{r}); *olocavstă* nu este menţionat în nici una dintre lucrările referitoare la lexicul scrierilor lui Dosoftei. Se observă aici marea disponibilitate a mitropolitului pentru împrumutul lexical. Conceptul 'jertfă prin ardere totală' mai este lexicalizat la Dosoftei prin calcuri de expresie: *jirtva mea cea cu totul de ars* (IV 50v), *jirtvă cu întreg de ars* (III 64^{r}).

Substantivul feminin *samvícă* 'sambuc; instrument muzical' din gr. *σαμβύκη* 'small arched harp' (Muraoka, s.v.): „În ce ceas veţ audzî glasul de trîmbită, de surlă şi céteră, samvică şi de simfonie şi de tot fealiul de muzică" (III 62^{v}), nemenţionat în dicţionare sau în alte lucrări de specialitate, este încă unul dintre termenii care ar putea stabili o relaţie între persoana lui Dosoftei şi prima versiune a Vechiului Testament în limba română conţinută de Ms. 45, unde se găseşte în cartea *Daniel*, cu menţiunea că ar putea fi vorba de împrumuturi paralele sub influenţa celor două originale traduse (*Septuaginta*, respectiv un *prophetologion*).

Din slavonă Dosoftei preia termeni din sfera vieţii religioase:

bogonaceálie 'îndrumare divină' (Munteanu 1995: 184): „Dezleagă legăturile şi ruoreadză para/ Străluminatul de bogonacealie chip" (III 120^{v}- 121^{r}). Etimologie: din slavonul ***богоначалие*** 'divina gubernatio, θεαρχία' (Miklosich, s.v.).

BDD-A7011 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:47 UTC)

bogorodícină ‘cîntare în cinstea Născătoarei de Dumnezeu’: „Să să ştie că de astădz, nice mîcenicină, nice bogorodicină, nice osmoglasniţă să cîntă pănă la sîmbăta Tomii svîntului” (III 28^{v}), cu două atestari în *Parimii*. Etimologie: din slavonul ***богородичнѣ*** ‘al Maicii Domnului’ (*cf*. Şerban 1997: 334). Termenul este folosit şi în Dosoftei, D.L. (1679).

bogovídnic ‘care îl vede pe Dumnezeu’: „După scularea, Hristoase, acea din mormînt şi cătră naltul ceriului dumnădzăiesc suit, bogovidnicilor slava ta trimiţînd” (III 105^{v}). Etimologie: din slavonul ***боговидьнъ*** (*cf*. Şerban 1997: 334; Munteanu 1995: 183).

căpin ‘mărăcine; rug’: „Nepîrlită de foc în Sinai ce s-au lipit căpinul pre Dumnădzău au arătat” (III 110^{v}); „Căpinul şi focul deade minune” (III 138^{v}). Etimologie: din slavonul ***копина*** (*cf*. Şerban 1997: 334).

nezlobíe. ‘inocenţă, puritate’: „Ca să cunoaştem blîndeţea cea miloasă a lui şi să-i iscodim nezlobiia lui” (IV 11^{v}). Termenul nu este atestat în lucrările consultate. Etimologie: din slavonul ***незлобик*** ‘innocentia’ (Miklosich, s.v.).

oráci ‘orator; om care are darul vorbirii, fermecător’: „Mai bunu-i bărbatul ce rabdă lung decît cel vîrtucios şi om înţălept de oraci mare” (III 12^{r}), neînregistrat în lucrările consultate. Etimologie: din slavonul ***орачь*** ‘orator’ (Miklosich, s.v.).

plodíe ‘roadă’: „Şi luă Avraam leamnele de jărtva a tot plodiei şi pusă în cîrca lui Isaac, fiiului său” (III 58^{v}); nu apare în lucrările consultate. Etimologie: din slavonul ***плодик*** ‘fructus’ (Miklosich, s.v.).

pocerni ‘a face un lucru negativ’: „Iară de te vei rău aleage, sîngur îţ vei pocerni realele” (II 28^{v}); nu apare în lucrările consultate. Etimologie: din slavonul ***почрънити*** ‘nigrum reddere’ (Miklosich, s.v.).

Absentă din dicţionare este şi forma *covás* ‘aluat’: „Curăţiţ dară vechiul covas, ca să fiţ nová frămîntătură” (III 49^{r}). Pusă de Felicia Şerban pe seama slavonului ***квасъ*** ‘aluat, drojdii’ (Şerban 1997: 334), fonetismul indică, totuşi, drept etimon magh. *kovász*, caz în care nu trebuie considerat un împrumut direct al mitropolitului, ci un termen specific limbajului popular valorificat de el.

Termenilor împrumutaţi menţionaţi mai sus li se adaugă cuvinte derivate neconsemnate, de asemenea, în dicţionare, pe care le amintim fără alte discuţii: *bonós* ‘vesel, optimist’: „Inema bonoasă face sănătate, iară omul cel mîhnicios usucă oasele” (III 15^{r}); *brudiví* ‘a micşora, a face ca un lucru să fie lipsit de maturitate, naiv, simplu’: „De n-au brudivit Dumnădzău înţălepciunea lumii aceştia?” (III 47^{v}); *covăséţ* ‘drojdie, aluat de plămadă (diminutiv)’: „Fraţîlor, mic covăsăţ toată frămîntătura covăseaşte”; *nătărí* ‘a slăbi’: „Pentr-aceaea, vor nătări întru dînş mulţ” (II 23^{r}); *nelucrói* ‘leneş’: „Căile nelucroilor sînt aşternute cu spini, iară a celor bărbătîi sînt neatede” (III 8^{r}).

O altă categorie de cazuri interesante o reprezintă cea a termenilor pe care dicţionarele limbii române îi atestă, pînă în prezent, numai în culegeri de texte populare, sau în culegeri de texte populare şi la Dosoftei; este o confirmare a

BDD-A7011 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:47 UTC)

faptului că mitropolitul moldovean valorifică nu numai limbile de cultură ale vremii ca sursă de creație lexicală, ci apelează adesea la limbajul popular. Astfel de termeni sînt preluați mai ales din cîmpul universului casnic: *chídă* ‘ceață’: „Blagosloviț, roăle şi chidele, gheţile şi gerul, pre Domnul” (III 65[r], unică ocurență în acest text; din magh. *köd* ‘Nebel’, cf. DA, Tiktin[3]); *şocîrlat* ‘stofă de culoare stacojie’: „Şi şubi feace bărbatului ei şi de mătasă şi de şocîrlate” (III 28[r]; din magh. *sakarlát*; în DA, s.v. *ciocîrlat*, se spune că este păstrat numai în cîntece vechi, iar atestările sînt din texte populare); *soage* ‘das Brot formen’: „Adecă aşea lesne cum soagem noi pita den aloat şi de-acii o şi coacem de ni-i de saț vieții, aşea lesne svinția sa ne-au frămîntat din lut şi ne-au sopt şi ne-au însufleţît” (III 78[r], din lat. *sŭbĭgo, -ĕre*, *cf*. Tiktin[3], s.v.); *mîrli* ‘(d. oi şi alte animale) a se împreuna’: „Şi era cînd să mîrliia oile, şi vădzui cu ochii miei în vis, şi adecă țapii şi areții încălecînd era pre oi” (III 19[v]; în DA, toate atestările sînt din texte populare; în Tiktin[3], prima atestare este din *Parimii*, aceeaşi trimitere; din scr. *mrljati*, bg. *mărlija*, *cf*. DER).

4. Adesea, utilizînd un termen pe care îl presupune mai puțin cunoscut virtualului cititor, cărturarul îl glosează, folosind o structură apozitivă introdusă prin adverbul *adecă*. Astfel, *poetic* este glosat prin mai cunoscutul, în epocă, *tvoreț*, urmat de o explicație: „Aceasta o cîntă poeticul, adecă tvoreţul, făcătoriul canoanelor” (III 76[v]), iar *ritorícă* este explicitat: „Ritorícă, adecă graiul cel măiestru, învățat la o şcoală” (III 100[r]). Un împrumut ca *bogonacealie* ‘îndrumare divină’, care lexicalizează un concept teologic complex, este glosat întîi prin traducerea românească, apoi explicat atît din punct de vedere structural, cît şi semantic: „Bogonacealie iaste un cuvînt legat din 2, dumnădzăiască-ncepătorie, adecă că svînta troiță este începătoare de dumnădzăire şi de domnie, gospod nacealie” (III 121[r]).

Procedeul este utilizat de mitropolit şi în alte lucrări: *cobuz*, în *Viața şi petreacerea svinților*, este glosat prin *ceatere* (*cf*. DA, s.v.), ceea ce arată că, deşi prezent în textele româneşti încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea (*Pravila* lui Eustratie), nu era foarte cunoscut.

5. O privire asupra lexicului scrierilor lui Dosoftei, în general, şi al *Parimiilor preste an*, în special, pune în evidență o serie de tendințe caracteristice. Prima dintre acestea este apetența pentru împrumuturile din limbile de cultură ale epocii (slavonă, neogreacă, latină), care se regăsesc în număr mare; unele dintre acestea sînt inedite, neconsemnate de lucrările de specialitate, altele, discutate de specialiştii care s-au ocupat de lexicul scrierilor lui Dosoftei, nu sînt menționate în dicționare. Pentru alți termeni, dicționarele indică atestări ulterioare scrierilor lui Dosoftei. Remarcăm, de asemenea, prezența în *Parimiile preste an* a unor cuvinte care, în epocă, mai pot fi întîlnite numai în traducerea Vechiului Testament efectuată de Nicolae Milescu Spătarul şi păstrată, sub o formă revizuită, în Ms. 45 de la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române, ceea ce ar veni în

BDD-A7011 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:47 UTC)

confirmarea supoziției lui N.A. Ursu privind identitatea autorului primei revizii a traducerii, în persoana lui Dosoftei. Se mai observă că slavona este sursă de împrumut pentru termeni din sfera universului religios, în timp ce greaca – pentru termeni din sfera vieții spirituale în general.

O altă tendință care se face vizibilă din cele remarcate mai sus este valorificarea limbajului popular la nivelul lexicului (lucrările de specialitate subliniază această tendință şi la nivel fonetic şi morfologic), prezentă în Parimiar prin utilizarea unor cuvinte din universul casnic (*a mîrli*, *a soage*, *chidă*, *şocîrlat*, probabil şi *covas*).

În sfîrşit, am observat că, atunci cînd utilizează un termen cu mică circulație în epocă (fie împrumutat chiar de el, fie existent şi în alte texte), Dosoftei îl glosează, pentru a face accesibil cititorului conținutul său semantic; glosele de acest tip pot fi simple structuri apozitive introduse prin *adecă* sau pasaje complexe care explicitează noua formație lexicală atît la nivelul structurii, cît şi la nivelul sensului.

Bibliografie

1. Dicționare şi izvoare

DER = Ciorănescu, Alexandru, *Dicționar etimologic al limbii române*. Ediție îngrijită şi traducere din limba spaniolă de Tudors Şandru Mehedinți şi Magdalena Popescu, Editura Saeculum I.O., Bucureşti.

DA = (Academia Română) *Dicționarul limbii române.* Sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Tomul I. Partea I: *A – B.* Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, Bucureşti, 1913; Tomul I. Partea II: *C*. Tipografia Ziarului „Universul", Bucureşti, 1940; Tomul I. Partea III. Fascicula I: *D – de.* Universul, Întreprindere Industrială a Statului, Bucureşti, 1949; [Fascicula II: *de – desțina*; şpalt, 1948]; Tomul II. Partea I: *F – I.* Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, Bucureşti, 1934; Tomul II. Partea II. Fascicula I: *J – lacustru.* Tipografia Ziarului „Universul" S. A., Bucureşti, 1937; Tomul II. Partea II. Fascicula II: *Ladă – lepădа*. Tipografia Ziarului „Universul" S. A., Bucureşti, 1940; Tomul II. Partea II. Fascicula III: *Lepădа – lojniță.* Tipografia Ziarului „Universul" S. A., Bucureşti, 1948.

DLR = *Dicționarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur şi acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala şi acad. Gheorghe Mihăilă. Editura Academiei, Bucureşti. Tomul I. Partea a 3-a, a 4-a, a 5-a, a 6-a: Litera *D*, 2006-2008; Tomul IV. Litera *L*: 2008; Tomul V. Litera *L*: 2008; Tomul VI. Litera *M*: 1965-1968; Tomul VII. Partea I. Litera *N*: 1971; Tomul VII. Partea a 2-a. Litera *O*: 1969; Tomul VIII. Litera *P*: 1972-1984; Tomul IX. Litera *R*: 1975; Tomul X. Litera *S*: 1986-1994; Tomul XI. Partea 1. Litera *Ş*: 1978; Tomul XI. Partea a 2-a şi a 3-a. Litera *T*: 1982-1983; Tomul XII. Partea I. Litera *Ț*: 1994; Tomul XII. Partea a 2-a. Litera *U*: 2002; Tomul XIII. Partea I şi a 2-a şi a 3-a. Litera *V* şi literele *W*, *X*, *Y*: 1997-2005; Tomul XIV. Litera *Z*: 2000.

Dosoftei, D.L. = Dosoftei, *Dumnezăiasca liturghie, 1679*. Ediție critică de N.A. Ursu, Editura Mitropoliei Moldovei şi a Sucevei, Iaşi, 1980.

BDD-A7011 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:47 UTC)

Dosoftei, Par. = Dosoftei, *Parimiile preste an* (Iaşi, 1683). Ediție critică, studiu introductiv, notă asupra ediției, note şi glosar de Mădălina Ungureanu, Iaşi, 2012.

LSJ = *A Greek-English Lexicon*, compiled by Henry George Liddell and Robert Scott, revised and augmented by Sir Henry Stuart Jones, with the assistance of Roderick McKenzie and with the cooperation of many scholars. With a revised supplement, Oxford Clarendon Press, 1996.

Miklosich = Franz Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, Guilelmus Braumueller, 1862-1865.

MS. 4389 = Biblioteca Academiei Române, Manuscrisul românesc nr. 4389 [c. 1665-1672]. Conține traducerea integrală a Vechiului Testament, efectuată după slavonă şi latină de un anonim muntean (probabil Daniil Andrean Panoneanul), în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

MS. 45 = Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, fondul Blaj, Manuscrisul românesc nr. 45 [c. 1683-1686]. Conține traducerea integrală a Vechiului Testament, efectuată de Nicolae Milescu şi revizuită de un anonim moldovean (probabil Dosoftei) în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Muraoka = T. Muraoka, *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Peeters, Louvain-Paris-Walpole, 2009.

OLD = *Oxford Latin Dictionary*. Edited by P. G. W. Glare, Oxford Clarendon Press, 2007.

Tiktin = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. Vol. I-III. Staatsdruckerei, Bucureşti, 1903-1911-1924; Tiktin^2 I-III. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden – Freiburg, 1986-1989; Tiktin^3 I-III. Wiesbaden – Cluj Napoca, 2000-2005.

2. Literatură secundară

Høeg, Carsten, Zuntz, Günther, *Remarks on the Prophetologion*, în *Quantulacumque: studies presented to Kirsopp Lake*, ed. R. P. Casey, London, 1937, p. 189-226.

Miller, J., *The Prophetologion –- The Old Testament of Byzantine Christianity?*, în *The Old Testament in Byzantium*. Edited by Paul Magdalino and Robert Nelson, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2010, p. 55-77.

Munteanu, Eugen, *Studii de lexicologie biblică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1995.

Pavel, Eugen, *Arheologia textului*, Casa Cărții de Ştiință, Cluj-Napoca, 2012.

Şerban, Felicia, *Din lexicul scrierilor lui Dosoftei*, în „Dacoromania", serie nouă, II, nr. 1-2, 1996-1997, Editura Academiei, p. 333-351.

Thomson, Francis J., *The Slavonic translation of the Old Testament*, în *The Interpretation of the Bible. The International Symposium in Slovenia*, Edited by Jože Krašovec, Sheffield Academic Press, 1998, p. 605-920.

Ungureanu, Mădălina, *Inovație lexicală în cartea „Parimiile preste an" a Mitropolitului Dosoftei. Derivarea*, în *Études romanes. Hommages offerts à Florica Dimitescu et Alexandru Niculescu*, vol. I, Editura Universității din Bucureşti, 2013, p. 738-744.

BDD-A7011 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:47 UTC)